

Od redaktora

Kultura materialna narodu, którą podejmujemy się badać poprzez artefakty, to nie tylko świątynie, warownie, gmachy i układy urbanistyczne, nie tylko dzieła sztuki i obiekty artystyczne, ubiory i wytwory rzemiosła, lecz także utrwalone w różnej formie znaki i symbole budujące przez wieki poczucie tożsamości Polaków i jednoczące ich w czasie zagrożenia. Pozostaje paradoksem, że Orzeł Biały, najważniejszy nasz symbol narodowy, nieczęsto stanowi przedmiot prac badawczych, a nieliczne publikacje koncentrują się raczej na jego historii niż na samych wizerunkach.

Czytelnik zainteresowany dziejami herbu Polski może sięgnąć po ilustrowane katalogi wystaw: *Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego*, druk podsumowujący rocznicową wystawę na Zamku Królewskim w Warszawie, czy *Orły nasze. Orzeł Biały w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*, jak również po opracowania naukowe: *Orzeł Biały. Herb Państwa Polskiego*, dokumentację sesji naukowej na Zamku Królewskim w Warszawie w 1995 roku, pod redakcją Stefana K. Kuczyńskiego, po tak samo zatytułowaną pracę Aleksandry Jaworskiej albo niedawno wydany trzypiętomowy zbiór *Orzeł Biały. Źródła do historii herbu państwa polskiego (1815–2015)*, zredagowany przez Marka Adamczewskiego, by wymienić tylko kilka najważniejszych.

Moim fundamentalnym celem było pokazanie dziejów Orła Białego za pomocą obrazów. Panoramiczne ujęcie przedstawień Orła Białego może pomóc w śledzeniu przekształceń treściowych, stylistycznych i heraldycznych polskiego herbu w ciągu wieków. Zarazem – taką przynajmniej mam nadzieję – niniejsza publikacja może stać się pomocna przy gromadzeniu materiałów i konkretyzowaniu problematyki kolejnych opracowań naukowych, mimo że sama wymogów opracowania naukowego nie spełnia. Ideałem byłaby książka zbliżona do – dziś już klasycznej – *Musikgeschichte in Bildern*, gdzie obrazy są głównym elementem narracji, a rola tekstu została ograniczona jedynie do ich komentowania. Ilustracje reprodukowane w *Dziejach herbu Polski* nie zostały opatrzone szczegółowymi opisami i komentarzami nie tylko ze względu na ich liczbę i nie tylko dlatego, że przerastało to kompetencje i siły niewielkiego zespołu

redakcyjnego (dla zachowanie rzetelności naukowej takie zadanie wymagałoby współudziału specjalistów z wielu dziedzin: historyków i historyków wojskowości, historyków sztuki i architektury, heraldyków, etnografów, konserwatorów, muzealników, grafików – oraz wielu lat pracy). *Dzieje herbu Polski* są adresowane szerzej niż publikacje akademickie, a ich odbiorcami mogą być czytelnicy zainteresowani polską historią i dziedzictwem kultury, którzy nieczęsto sięgają po teksty naukowe.

Novum stanowi decyzja oddania głosu w pierwszym rzędzie ikonografii. Nie było dotąd w polskim piśmiennictwie tak szerokiego wyboru wizerunków polskiego herbu – w dwóch częściach tej monografii znalazło się ponad tysiąc pięćset ilustracji. Przy czym, jeżeli największe zainteresowanie badaczy i popularyzatorów budziły dotąd dawne dzieje herbu Polski (w liczącym 241 pozycji katalogu *Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego* tylko nieco ponad pięćdziesiąt reprodukowanych obiektów pochodziło z XX wieku), to w niniejszych tomach proporcje zostały odwrócone: zdecydowana większość ilustracji dotyczy okresu od przełomu XIX i XX wieku do czasów współczesnych. Znaczna ich część należy do wizualnych wytworów kultury masowej.

Podjąłem próbę opowiedzenia dziejów państwa i narodu, posiłkując się tylko wizerunkami jego herbu. Oglądane chronologicznie, odzwierciedlają losy Polski zapisane w barwach, kształcie tarczy, dodanych lub usuniętych elementach i oczywiście w sylwetce orła. Choć mnogość ilustracji może sprawiać wrażenie hipertrofii, dopiero takie nagromadzenie pozwala u t o n ą ć w ich świetle. Można powiedzieć, że to opracowanie sytuuje się pomiędzy albumem a książką naukową – jest hybrydą według uprawnionej tutaj terminologii heraldycznej. Dlatego zamieszczone teksty ograniczają się tu w większości do sprawozdania z literatury przedmiotu przedstawionego na tle rysów historycznych kolejnych epok i nie mają ambicji poszerzenia stanu badań o nowe kwestie.

Oddanie prymatu warstwie ikonograficznej powoduje konieczność prowadzenia narracji dwiema odrębnymi ścieżkami – za pomocą obrazów i za pomocą słów. Ilustracje nie pełnią roli wizualnego dopełnienia tekstów, dlatego w artykułach nie umieszczono odnośników do reprodukcji omawianych obiektów (wyjątek stanowią odnośniki w drugiej części monografii odsyłające do ilustracji zamieszczonych w innych rozdziałach obu jej części).

Przedzielanie fragmentów tekstu ikonografią, choć w pewnym stopniu odbiera artykułom spójność, ożywia wykład i pozwala uniknąć monotonii.

Dzieje herbu Polski to projekt autorski. Jako jego pomysłodawca i redaktor – nie posiadając wystarczającej wiedzy historycznej i heraldycznej – nie mogłem nie ustrzec się błędów i biorę za nie pełną odpowiedzialność. Mam nadzieję, że niedostatki zrekompensuje czytelnikom przejrzysta struktura graficzna publikacji i przemyślany wybór reprodukowanych artefaktów, przy którym niebagatelną rolę odegrała ich uroda i siła wyrazu.

Dla tych, którzy po lekturze *Dziejów herbu Polski* chcieliby pogłębić swą wiedzę, przeznaczony jest zbiór artykułów naukowych *Orzeł Biały. Studia nad herbem Polski*. Materiał ikonograficzny w tym tomie, choć równie bogaty, jest służebny wobec tekstu.

PS.

Od zasady, że ilustracjom nie towarzyszą komentarze i opisy, zrobiłem jeden wyjątek – dla czaszy z kryształu górskiego z rytym wizerunkiem ukoronowanego orła, znalezionej w zbiorach muzeum Prado i reprodukowanej po artykule profesora Przemysława Mrozowskiego. Ponieważ autor artykułu z dużą ostrożnością wypowiada się na temat związku naczynia z dworem Kazimierza Wielkiego, dołączyłem komentarz Adama Żurka, od lat specjalizującego się w heraldyce Europy Zachodniej.